

ЕПІТЕТНІ СТРУКТУРИ В РЕАЛІЗАЦІЇ ОСІННІХ ОБРАЗІВ ПРИРОДИ: НА МАТЕРІАЛІ ЦИКЛІВ «ОСІННІ ДУМИ» І. ФРАНКА І «MELODIE JESIENNE» Я. КАСПРОВИЧА

Стаття присвячена дослідженню ролі епітетів у формуванні образів на матеріалі поетичних циклів «Осінні думи» І. Франка і «Melodie jesienne» Я. Каспровича. Здійснено порівняльно-типологічний аналіз епітетних структур з метою встановлення їх функціональної значимості на рівні епітетних систем обох поетів.

Ключові слова: епітет, епітетна структура, образ, І. Франко, Я. Каспрович.

Мистецтвом прийнято називати специфічну форму суспільної свідомості і людської діяльності, яка являє собою відображення навколишньої дійсності в художніх образах. Згідно з поглядами Аристотеля, «через мистецтво виникає те, форми чого знаходяться в душі» [1, 24]. Так, елементом творення художніх образів, що привертає до себе особливу увагу, в циклах «Осінні думи» [7, 37–39] І. Франка і «Melodie jesienne» [8, 33–47] Я. Каспровича, став епітет – первинний і фокусний засіб художньої виразності.

Актуальність обраної теми зумовлена зростанням інтересу літературознавців до вивчення тропіки. Експресивно-художні можливості епітета привертали увагу О. Потебні, О. Веселовського, Б. Томашевського, В. Жирмунського. Як зазначив О. Волковинський: «Аналіз особливостей функціонування епітета в літературному творі став обов'язковою складовою розгляду поезики. Розпочалося системне вивчення епітета, детальний аналіз окремих його різновидів, встановлення закономірностей і ознак функціонального вживання цього тропа в поезії і прозі» [2, 40].

Творчості І. Франка і Я. Каспровича присвячені праці багатьох науковців, а саме: В. Корнійчука [4], О. Лисенко [5], С. Колачковського [9], Я. Ліпського [10], проте жодна з них не розглядає епітетарій циклів «Осінні думи» І. Франка і «Melodie jesienne» Я. Каспровича, які є досить важливими складовими поетичного мовлення обох поетів, оскільки епітети відіграють вирішальну роль у художній організації поетичних творів. Тому, завдання дослідження зводиться до того, щоб визначити функціональне призначення епітетних структур при творенні художніх образів у поетичних циклах. «Адже у художньому образі реалізується передусім продуктивний, виразно-творчий момент: почуття, думка, ідеал, фантазія — ось у чому головним чином стверджує себе одинична суб'єктивність художника або ж збірна суб'єктивність людства» [3, 255].

У поезії кінця ХІХ – початку ХХ століття образ осінньої природи реалізує цілий ряд традиційно-поетичних та індивідуально-авторських особливостей світосприйняття. Так, поетичні цикли І. Франка «Осінні думи» і «Melodie» Я. Каспровича об'єднані однією спільною темою — темою осені. Складається враження, що обидва цикли написані однією особою, яка переживала різні емоційні стани. Виразно перегукуються між собою і назви поетичних циклів, у яких присутні тотожні художні означення: «осінні / jesienne», що викликають широку палітру тонких почуттів. Усе багатство словесного живопису у поетичних творах підпорядковано єдиній меті — дати реципієнту відчуття прихід осені, для цього митці творять яскраві художні образи, адже словесний образ — це головна ланка в художньому пізнанні світу. «В сучасному літературознавстві утвердився погляд на єдність слова і художнього образу, причому слово стає художнім образом лише в контексті літературного твору» [5, 1]. Оскільки в рамках статті не вдасться здійснити аналіз усіх образів, доцільним є аналіз основних, які зображують картини природи і емоційні стани.

В оригінальній експресивній тональності розгортається образ спільний для осінніх пейзажів обох поетів. Таким є **образ вітру**:

*Осіній вітре, що **могучим** стоном
Над лісом стогнеш, мов над сином мати,
Що хмари **люто** гониш небосклоном,
Мов хочеш зиму, сон і смерть прогнати... [7, 37]*

Уже з перших рядків за допомогою епітетних структур «**могучим стоном**», «**люто гониш**» нагнітається панічний і сумний настрій. Вітер виступає як символ вічного руху, невимовної тривоги:

*Що у щілинах **диким** виєш тоном
І рвеш соломі із **сільської** хати,
Зів'яле листя гоном-перегоном
По полю **котиш**, — **вітре мій крилатий!**...
О вітре-брате! Як мене побачиш*

*Старим, зів'ялим, чи й по мні заплачеш,
Чи гнівно слід буття завієш мого?.. [7, 37]*

Послідовно в поетичному тексті відбувається персоніфікація образу вітру, завдяки наділенню його психічними «*диким виєш тоном*», «*гнівно слід буття завієш*» і фізичними властивостями «*вітре мій крилатий*», близькими до живих істот.

У поетичному тексті Я. Каспровича також присутнє явище персоніфікації. Вітер тут не є об'єктом зображення, а головним героєм:

*Szumią drzewa, szumią,
Szumią w czarnym lesie,
A wiatr ich listeczki
Gdzieś na pole niesie
Niesie gdzieś na pole
I jęczy żałośnie
Po minionem ciepłe,
Po minionej wiosnie. [8, 33]*

Вітер живе своїм життям, відчуває, мислить і є самотньою неповторною особистістю, з усіма притаманними людині рисами, яка «*jęczy żałośnie*» за «*minionem ciepłe*» за «*minionej wiosnie*». Складається враження, що поет репрезентує головним чином не явище природи, а стан людини. Відчуття цієї єдності і створює такий оригінальний образ.

У поетичному циклі І. Франка функціонує образ журавлів. Увесь поетичний твір пронизує туга осені і прощання. Текст просто рясніє епітетами структурами негативного забарвлення: «*Понад стернища, змним вихром биті*» [7, 37], «*З плачем сумним, мов плач по кращій долі*» [7, 37], «*Понад селища бідні, непошиті*» [7, 37], «*Хатки, обдерті і пусті стодоли*» [7, 37], «*Понад люд темний, сумовитий, голий*» [7, 37], «*О, ждїть! Ось в млистїй і вогкій ярузї*» [7, 38], «*Перекажїть про сїрі, безутїшні / Мли, що стоять на нашїм видокрузї*» [7, 38], «*Перекажїть про бїднїсть, сльози вїчні*» [7, 38], «*Про труд безсонний в болї і натузї*» [7, 38], «*Про спїв жалїбний, мов вїтри долїшні*» [7, 38]. У кількох строфах про осїнній відліт журавлів умістилась широка гама переживань і настроїв. Епітетні структури, застосовані І. Франком, є взаємодоповнюючими образними засобами уявної картини, що стала проекцією внутрішнього світу, почуттів ліричного героя.

Образ журавлів, які відлітають, набуває неабиякого смислового значення: ліричний герой, спостерігаючи птахів, відчуває якийсь особливий зв'язок між ними і собою:

*О, ждїть! Ось в млистїй і вогкій ярузї
З крилом підтятим брат ваш сохне в тузї!
Вїзьмїть мене в путь, браття! Де ви? Де ви?.. [7, 38]*

Ліричний герой відчуває глибоку спільність між собою і птахами, називає їх братами. Отже, одним рядком, одним образом поет знищив межу між людиною і птахами, помістив їх у світ, де домінує спільне.

У поетичному циклі Я. Каспровича також функціонує образ птаха – лебедя. Розширене трактування образу лебедя подає Дж. Трессідер: «Романтичний, суперечливий символ світла, смерті, преображення, поезії, краси та меланхолійної пристрасті... Давньогрецьке повір'я, що лебеді співають єдиний раз у житті перед смертю і пісня ця неземної краси, зміцнило асоціацію лебедя як з поезією, так і зі смертю» [6, 187]. У поетичному тексті Я. Каспровича наповнення образу лебедя змінюється. На початку поетичного твору за допомогою колоративних епітетів оспівується образ величного птаха:

*Bieluteńki, gdyby mleko,
Rozwiał na wiatr żagle dwoje
I płynie...
Przodem, srebrną piersią kraje
Oplecioną wieńcem trawy
Toń jasną... [8, 36]*

Пізніше у поетичному творі відбувається важливе зміщення акцентів, і на перший план виходить образ лебедя, який ототожнюється з душею ліричного героя:

*Ptak odpłynął, a mnie głuchy
Wiatr ni słodziej ni weselój
Wciąż szepce:
O, labędzie, srebrne puchy
Nie usłały ci pościeli
W kolebce –
Tak mi jęczy wicher głuchy... [8, 37]*

У поетичному тексті присутні колірні і колоративні епітетні структури, які контрастують зі світлим образом лебедя: «*czarną zmoreę*», «*w toń już ciemną*», «*chmurnej wody*». Оскільки лебедю

протиставляється щось темне, нечисте, сам він, таким чином, стає символом чистоти. Образ лебедя уособлює любов ліричного героя до земного життя і одночасно прагнення піти з нього.

Привертає до себе увагу в поетичному циклі І. Франка образ листя, динамічності якому надає анафора, вжита у перших рядках:

Паде додолу листя з деревини,
Паде невпинно, чутно, сумовито,
Мов сльози мами, що на гріб дитини
Прийшла і плаче, шепчучи молитов. [7, 39]

Епітети «*невпинно*», «*чутно*», «*сумовито*» створюють сумне емоційне тло вірша, передають почуття втрати. Метафоричне порівняння осіннього листя зі сльозами матері, яка втратила дитину, допомагає сповна передати невтішні думки і переживання ліричного героя.

Художній образ листя персоніфікується і виявляє зв'язок із мотивом смерті:
Осики лист кровавий із гіллини
Паде, немов ножем його пробито;
Жалібно жовте листя березини,
Здається, шепче: "Літо, де ти, літо?" [7, 39]

Колоративна і колірна епітетні структури вносять негативні ноти в осмислення стрижневого образу, увиразнюють почуття безнадії і приреченості. Змальований пейзаж перестає бути простою картиною природи: це наскрізь суб'єктивована, надзвичайно емоційна картина.

У поетичному доробку Я. Каспровича простежується образ квітів. Вже у перших строфах поетичного твору квіти змальовуються паралельно з людьми:

Tyle kwiatów opada zawczasie –
Tyle kwiatów ach!
Tyle ludzi wciąż jęczy boleśnie,
Tonie w gorzkich łzach. [8, 35]

Почуття квітів тісно переплітаються з почуттями людей. Такий погляд на взаємини людини і природи створює в поезії абсолютно неповторну атмосферу єднання:

Dłoń jesieni zgrzybiała, ściągnięta
Mrozi ciepły dech,
I człek z kwiatem nie wie, nie pamięta,
Że znał słodki śmiech. [8, 35]

Елегійний образ квітів підсилюється зображально-виражальними засобами мови, зокрема емоційно навантаженими епітетами: «*opada zawczasie*» [8, 35], «*jęczy boleśnie*» [8, 35], «*gorzkich łzach*» [8, 35], «*Dłoń jesieni zgrzybiała, ściągnięta*» [8, 35], «*ciepły dech*» [8, 35], «*słodki śmiech*» [8, 35]. Серед семи епітетних структур тільки дві несуть позитивну оціночну функцію явищ, інші п'ять – підтримують загальну похмуру атмосферу поетичного твору.

Не менш важливим у поетичному циклі «Осінні думи» І. Франка є образ річки. Майстерно відтворені найменші деталі образу чіткими епітетами: «*Тухенько річка котить хвилі чисті*» [7, 38], «*В хрустальних водах; голії, безлисті / Нависли лози, їм заснути хочесь*» [7, 38], «*На дні перловім шука спить спокійно, / Ліниво зіву шевелить кроваві*» [7, 38]. Епітетні структури насичують текст особливою експресивністю і сприяють підвищенню його емоційного потенціалу.

Природа і людина у І. Франка єдині як прояви стихії життя, яка не знає меж. Звідси випливає абсолютно унікальний хід поетичної думки: образ людини реалізується через образ річки, поет втілює взаємозв'язок людини і природного об'єкта.

Достойним уваги в поетичних текстах Я. Каспровича є образ снігу. Виразність образу підкреслюють епітетні структури, що акцентують увагу реципієнта на основних якостях образу:

Na ziemię upadł pierwszy śnieg, bielutki,
Jak ruń jagnięca, pulchny i wilgotny,
Zostawiający ślad pod stopą błotny,
Siodła strzech w mleczne strojący obwódki.
Czas panowania jego nader krótki:
Zza mgły blask słońca strzelił tysiackrotny
I spil i wchłonął ten puszek ulotny,
Jak nagła radość spiża lzy i smutki. [8, 47]

Особливу увагу поет зосереджує на сніговому покриві. Окрім епітетів «*pierwszy*» і «*bielutki*» Я. Каспрович використовує ще три: «*pulchny*», «*wilgotny*», «*błotny*», що сприяють поглибленню уявлення про зображуване явище. Для посилення ефекту мінливості першого снігу, що є його характерною рисою, поет використовує епітети «*krótki*», «*ulotny*». Сніг у художньому світі Я. Каспровича символізує очищення.

Отже, ми розглянули зображення образів осені в циклах «Осінні думи» І. Франка і «*Melodie*» Я. Каспровича. Для обох митців природа є могутньою силою, носієм вищої мудрості. Часто за до-

помогою картин природи поети передають стан людської душі. Людина і природа перебувають у своєрідному симбіозі. Відчуття цієї органічної єдності і створює такі оригінальні осінні образи, які в контексті набувають полісимволічних відтінків, що свідчить про оригінальність мислення і своєрідність світовідчуття поетів. Динамічний і стрімкий ефект сприйняття зображуваного предмета чи явища створюється за рахунок епітетів, також вони дозволяють вийти за межі тексту і встановити індивідуально-авторське осмислення реалії, визначити ті асоціації, додаткові конотації, які набувають об'єкти дійсності в картині світу І. Франка і Я. Каспровича.

Список використаних джерел

1. Аристотель. О душе // Сочинения / Аристотель. – М. : Мысль, 1976. – Т. 1. – 550 с.
2. Волковинський О. Поетика епітета : монографія / Олександр Волковинський. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2011. – 350 с.
3. Горанов К. Художественный образ и его историческая жизнь / К. Горанов. – М.: Искусство, 1970. – 520 с.
4. Корнійчук В. С. Поетика лірики Івана Франка : дис. д-ра філол. наук: 10.01.01/ Корнійчук Валерій Семенович. –Л., 2006. – 436 с.
5. Лисенко О. Образы природы та художня функція поетичної колористики в сонетах Івана Франка / Лисенко Олександра // Проблеми сучасної педагогічної освіти: [зб. ст.] / РВНЗ «Крим. гуманіт. ун-т». – Ялта: [б. в.], 2007. Сер.: Педагогіка і психологія, Вип. 13. – С. 197–201. – Другий розділ: Ч.1.
6. Тресиддер Д. Словарь символов / Джек Тресиддер. – М. : ФАИР – ПРЕСС, 1999. – 448 с.
7. Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах / Іван Франко ; ред. Н. Л. Калениченко. – Т. I. : Поезія. – К. : Наукова думка, 1976. – 501 с.
8. Kasprowicz J. Dzieła poetyckie wyd. zbior. w 22 tomach / Jan Kasprowicz ; pod red. L. Biernackiego. – T. IV. Liryki. – Lwów : 1912. – 169 s.
9. Kołaczowski S., Twórczość Jana Kasprowicza / Stefan Kołaczowski. –Kraków : Druk W. L. Anczyca i Spółki, 1924. – 186 s.
10. Lipski J., Twórczość Jana Kasprowicza w latach 1878–1891 / Jan Józef Lipski. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1975. – 518 s.

Summary. The article is devoted to the role of epithets in the formation of images in the poetical works of I. Franko and J. Kasprowich. In order to clear up their functional significance in the poetical works of I. Franko and J. Kasprowich, the typological and comparative analysis of epithetic structures is done.

Key words: epithet, image, I. Franko, J. Kasprowich.

УДК 812 82 (1 – 87)

А.В. Тарарак

ПРЕДСТАВЛЕНИЯ О НАПОЛЕОНЕ В РОССИИ НАЧАЛА XIX В.

На початку XIX ст. російська свідомість знаходилася під міцним впливом європейського наполеонівського міфу. Перекладені з французької та німецької мов видання транслювали ідеалізовані уявлення про видатного військового та державного діяча. Згідно з традицією життєписів героя підкреслювалася особиста мужність, героїзм Наполеона. Проте до рис цього жанру додавалися риси життєписів царів з їхніми стереотипними ознаками.

Ключові слова: наполеонівський міф, життєпис героя, ідеалізація, семантика назви.

Личность Наполеона занимает в русской литературе важнейшее место, но отношение к ней на протяжении двух столетий не оставалось неизменным. Во Франции она мифологизировалась, а в России шел сложный и противоречивый процесс притяжения и отталкивания от этого мифа. Наиболее отчетливо влияние европейского наполеоновского мифа на русское сознание проявилось до войны 1812 г., и это понятно: к его образу не примешивалось возмущенное патриотическое чувство. Одним из источников представлений о Наполеоне была русская печать: об этом довольно подробно писали И. Амбарцумов [1], И. Грунский [5], А. Каганова [6], Н. Казаков [7], М. Наринский [8], В. Сироткин [9], О. Соколов [10]. Но исследователи писали, в основном, о периодической печати. Мы остановимся на книжных переводных изданиях, которые дают представление о том, что в начале XIX в. отбиралось для переводов на русский язык и какие представления о Наполео-